

УДК025.45УДК(477)

Полонська В. О.

УНІВЕРСАЛЬНА ДЕСЯТКОВА КЛАСИФІКАЦІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ВАРІАНТ

Розглянуто питання історії та сучасного стану застосування в Україні міжнародної класифікаційної системи Універсальної десятикової класифікації (УДК).

Україна, як новий суб'єкт державної діяльності у міжнародному співтоваристві, продовжує переживати складний період свого становлення, зокрема, з такого важливого стратегічного питання як рівень

розвитку інформаційної інфраструктури і можливість входження в світовий інформаційний простір,

Принцип відкритості та загальнодоступності інформації, як один з базових принципів державної

політики інформатизації, потребує вибору відповідного механізму доступу до інформації. В системі таких механізмів організації інформації як у межах світового інформаційного поля, так і інформаційного середовища кожної країни один із пріоритетів у контексті основних інформаційно-пошукових мов лінгвістичного забезпечення автоматизованих інформаційних бібліотечних систем, засобів тематичного пошуку інформації належить документним класифікаціям. Чітку організацію інформаційно-довідкових фондів забезпечують інформаційно-пошукові мови. Найпоширенішою інформаційно-пошуковою мовою у світі є Універсальна десяткова класифікація — УДК. Її використовують майже 100 країн світу з 1876 р., і ця класифікація має перспективи свого подальшого розвитку, бо її формальна побудова придатна для використання при опрацюванні документів в автоматизованих інтегрованих системах.

Історія створення УДК пов'язана з діяльністю Міжнародного бібліографічного інституту, заснованого в 1895 році з ініціативи бельгійських юристів-бібліографів Поля Отле та Анрі Лафонтена. Серед реалізованих завдань інституту було і створення Універсальної десяткової класифікації (УДК). В основу діяльності інституту була покладена утопічна ідея — створення Всесвітнього бібліографічного репертуару всіх країн з часів початку книгодрукування. За період функціонування інституту було створено картотеку, яка налічувала понад 16,0 млн карток. З відомих на той час класифікаційних систем Європи й Америки увагу привернули нотаційні можливості американської "Десяткової класифікації" (ДК) М. Дьюї. Незважаючи на її формальний характер у розумінні наукового змісту, ДК відкривала необмежені можливості для доповнень, а її індексація за допомогою арабських цифр могла бути в той час міжнародною мовою. Перше адаптоване видання таблиць Десяткової класифікації вийшло у 1897 році. Того ж року у Відні публікуються таблиці Десяткової класифікації німецькою мовою, наступного у Брюсселі — французькою. Паралельно з 1895 року, друкуються таблиці з окремих галузей знань. У період з 1899 по 1905 рік у Брюсселі побачили світ таблиці класифікації у 35-ти випусках. У 1905 році вийшло перше зведене однотомне видання. Сучасну назву "Універсальна десяткова класифікація" таблиці отримали, починаючи з їх другого брюссельського видання французькою мовою у 1927—1933 рр. Згодом видання виходили німецькою (3-те), англійською (4-те), французькою (5-те), японською (6-те), іспанською (7-ме) мовами. Восьме видання УДК англійською мовою завершено у 1958 році. Обсяг змісту (ділень) за цей період збільшився удвічі: з 33 тис. кваліфікаційних ділень до 70 тис. На теренах колишньої Російської імперії відомості про УДК з'явилися одночас-

но в ряді наукових осередків Одеси, Санкт-Петербурга та ін. Провідниками нової класифікації були відомі бібліотекознавці та бібліографи: Б. Боднарський, Є. Добржинський, П. Богданов та ін. Слід підкреслити особливу роль Б. Боднарського — члена Міжнародного бібліографічного інституту в розповсюдженні десяткової класифікації на теренах Росії та України.

Впровадження в Україні УДК та співпраця з Міжнародним бібліографічним інститутом (Брюссель) були закладені директором Головної Книжкової палати в м. Києві Юрієм Меженком. У 1919 році він підготував і видав скорочений переклад українською мовою таблиць Міжнародного бібліографічного інституту "Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація". З 1921 року дерективно всім бібліотекам РРФСР, а пізніше й УРСР було наказано користуватися адаптованим брюссельським варіантом десяткової класифікації. Виходили адаптовані варіанти таблиць за редакціями О. Покровського, М. Русінова та інших. Але з посиленням ідеологізації наукового та культурного життя країни ставало все складніше пристосовувати УДК до потреб радянської дійсності.

З 1962 року спостерігався новий етап у впровадженні УДК, але тільки з причин потреб створення єдиної централізованої системи науково-технічної інформації. На території СРСР діяла постанова Ради Міністрів СРСР № 445 від 11 травня 1962 р. "О мерах по улучшению организации научно-технической информации в стране", де було записано ввести з 1963 р. УДК як обов'язкову класифікацію всіх публікацій у науково-технічних видавництвах, редакціях науково-технічних журналів, в організаціях науково-технічної інформації, науково-технічних бібліотеках. При Державному комітеті Ради Міністрів СРСР було створено Міжвідомчу комісію з класифікації та координації науково-дослідних робіт, яка здійснювала координацію та методичне керівництво діяльністю міністерств і відомств щодо впровадження і подальшого розвитку в країні УДК, а також переклад і видання галузевих таблиць УДК.

Таким чином, в СРСР УДК отримала широке використання як єдина система класифікації в галузі природничих і технічних наук, що дозволило забезпечити уніфіковану організацію довідково-інформаційних фондів. Було здійснено три повних радянських видання таблиць УДК (1962, 1969—1978, 1979—1982—1987 рр.), крім того видавались галузеві таблиці УДК, нормативні та методологічні матеріали. Державна науково-технічна бібліотека СРСР періодично випускала "Сложные случаи классификации УДК"; Всесоюзний інститут наукової і технічної інформації—"Новое в УДК". Головною проблемою, яка існувала на той час у бібліотек України — це брак україномовного перекладу, крім схеми таблиць УДК 1961 року.

Паралельно в СРСР розроблялась власна класифікація "Бібліотечно-бібліографічна класифікація". І на початку 70-х років переважна більшість великих наукових та публічних бібліотек була переведена на неї. Цю систему використовували тільки бібліотеки колишнього СРСР, але запровадження її в адміністративному порядку в більшості бібліотек привело до великих невиправданих витрат державних коштів та відкинуло ці бібліотеки на далекі роки від застосування міжнародних класифікаційних систем.

З перших років незалежності України постало питання про вихід з інформаційного вакууму, бо всі методичні центри та зв'язки з Міжнародною Федерацією документації з УДК було зосереджено у Москві, зв'язки з МФД успадкувала Росія. Постала складна проблема створення власної інформаційної служби України та її співпраця з іншими державами в інформаційному просторі. Потрібно було вирішувати питання отримання ліцензії на переклад УДК українською мовою та видання. З 1992 року УДК є юридичною власністю Консорціуму (Гаага, Нідерланди), до якого входить і Міжнародна Федерація з інформації і документації. Вона проводить інтенсивні роботи з удосконалення УДК відповідно до сучасного стану розвитку науки і техніки.

Нині в Україні проблемами подальшого впровадження УДК опікується Книжкова палата України. Завдяки фінансовій підтримці Міжнародного Фонду Відродження, Книжковою палатою України у 1998—1999 рр. здійснено переклад, наукове редагування, набір і верстку першого в країні видання — Еталон таблиць УДК. У стислі терміни були вирішені організаційні питання: підписано угоду, придбано ліцензію Консорціуму УДК на видання українською мовою міжнародного еталону УДК, а також "Доповнень та виправлень до УДК". Колектив Книжкової палати України взяв на себе відповідальність за організацію фахового перекладу та видання міжнародного Еталону УДК, а також функції методичного центру: отримувати і впроваджувати доповнення і виправлення до УДК; підтримку зв'язків з Консорціумом. Однак слід зважити на те, що в СРСР у підготовці 3-го російського повного видання 1979—1986 рр. (11 випусків) брали участь 62 профільні організації, готував видання Всесоюзний інститут комплексної інформації зі стандартизації та якості, і тому це ґрунтовне видання мало тільки одну ваду: з ідеологічних міркувань деякі розділи були перекладені не в повному обсязі ("Філософія", "Релігія", "Суспільні науки").

Книжкова палата України провела значний обсяг робіт з впровадження україномовної системи УДК: у 1997 р. був розроблений проект "Класифікаційна система України", який передбачав створення еталону таблиць УДК українською мовою та його видання (в друкованому вигляді та на CD-ROM).

На сьогодні здійснено повний переклад з англійської, зроблено комп'ютерний набір, редагування галузевих та наукових розділів УДК, узгоджено термінологію з науковцями України, отримано згоду на друкування тиражу від Консорціуму УДК. Зокрема, для узгодження термінології верстка таблиць була направлена понад 200 адресатам (бібліотекам, науково-дослідним інститутам, інформаційним центрам). У статті заступника директора Книжкової палати України Наталії Петренко про етапи здійснення проекту підкреслено, що найскладнішим був процес добору перекладачів з бездоганним знанням англійської та українською мов, відповідним досвідом, орієнтацією в сучасній науковій україномовній термінології. Під час перекладу географічних назв виникали серйозні лінгвістичні проблеми.

Видання УДК як універсальної класифікації нарешті дозволить бібліотекам, які досі використовують її частково, перейти на єдину систему класифікації при науковій обробці літератури будь-якої галузі знання і завдяки цьому поліпшити якість своїх довідкових апаратів, полегшити процес систематизації документів. Взагалі впровадження УДК у систематизацію документів із суспільних і гуманітарних наук дасть змогу прилучитися до світових потоків відповідної тематики та застосування нової термінології. Так, відчутна перевага перекладу Еталонного англомовного видання у деталізованій розробці розділів "Філософія" та "Релігія. Теологія": якщо раніше розділ "Філософія" містив 37 індексів, то нині 162, відповідно розділ "Релігія. Теологія" — 55 — понад 500. Еталон англомовного перекладу дозволяє врахувати ті кардинальні зміни, що відбулися з появою та поширенням комп'ютерних технологій. В еталонному перекладі рубрику "Комп'ютери" перенесено з розділу "Техніка" до загального відділу і має індекс 004, тобто відбиває реалії сучасного життя — запровадження комп'ютерної техніки в усі галузі людської діяльності.

Наукова бібліотека НаУКМА є офіційним рецензентом еталонного перекладу УДК, здійсненого Книжковою палатою і понад рік здійснює роботу з адаптації УДК до умов роботи своєї бібліотеки. Використовуючи мову УДК, наукова бібліотека створила і веде з 1996 року електронний каталог, який забезпечує 20 мов для спілкування з системою і забезпечує пошук документа за багатьма його ознаками: автор, редактор, назва, предмет, серія, УДК, місце видання тощо. Нове Еталонне видання УДК допомагає нам у роботі по організації ЕК термінологічного словника. Однак Еталонне видання — це лише керівництво до творчої роботи колективу кожної бібліотеки. У цій роботі намітились такі напрями. Насамперед, в Еталоні англомовного перекладу зовсім не розроблені розділи "Історія України", "Географія", "Краєзнавство". У зв'язку з

чим ми залишаємо побудову індексів вищезазначених розділів незмінною, тим більше, що фонди документів з історії, географії та краєзнавства в Україні сформовані, а їх рекласифікація недоцільна. Так, наприклад, пропонуємо залишити деталізацію відділу 947.7 Історія України:

947.7 Історія України, 947.7—25 Історія Києва, 947.7.084.2 Революція в Україні, Національно-визвольний рух 1917—1921 рр., 947.7.084.8 Історія України. Велика Вітчизняна війна, 947.7 — 21/22 Історія міст і сіл України, 947.7 (=411.16) Євреї України, 947.7 : 323.1 Національне питання в Україні, 947.7 : 323.28 Політичні репресії в Україні, 947.7 "1932/33" Голодомор, 947.7 "653" Історія Київської Русі, 947.74 Історія Правобережної України, Історія Центральної України, 947.741 Історія Київської області, 947.742 Історія Житомирської області, 947.742—25 Історія міста Житомира, областного центра, 947.743 Історія Хмельницької області, 947.744 Історія Вінницької області, 947.746 Історія Черкаської області, 947.75 Історія Лівобережної України, 947.751 Історія Чернігівської області, 947.752 Історія Сумської області, 947.753 Історія Полтавської області, 947.754 Історія Харківської області, 947.76 Історія Донецької області, Історія Луганської області та ін.

Другий: заміна або додавання прикладів у методичних вказівках, тобто прикладів з життя України для формулювання пошукового образу документа, комбінуючи індекси з основної таблиці з індексами допоміжної таблиці. Так було створено рубрики: "1 (091) (477) Історія філософії України", "101.9 (477) Г. Сковорода — філософ України"; "32.001 (=161.2) Українська політологія", "338.24.021.8 (477) Економічні реформи в Україні", "39 (=161.2) Народознавство українське", "947.7 (=161.2) Українознавство", "398 (=161.2) Український фольклор". Це дозволить забезпечити уніфікованість систематизації документів.

Третій: деталізація індексів певних розділів, передусім: "811.16 Слов'янське мовознавство" та "821.16 Слов'янські літератури", бо у перекладі немає такого розділу як "Українська мова".

Відомо, що УДК вельми складна інформаційно-пошукова мова — (ПМ), яка виникла в результаті багатьох років півстолітньої роботи десятків і

навіть сотень організацій, бібліографічних центрів, дослідників і практиків, характеризується багатоваріантною побудовою понятійних комплексів, дуже високим ступенем неоднорідності. Це було основною перешкодою на шляху її автоматизованого використання, який вимагає чіткої формалізації процесів обробки індексів рубрик. Нині і в практиці кількох бібліотек України, які опрацьовують літературу за допомогою автоматизованих інтегрованих бібліотечних систем, накопичується досвід застосування УДК. Він також має бути врахований в подальшій роботі над Еталонним перекладом. У вступній статті до Еталонного англомовного перекладу УДК зазначено, що "Універсальна десяткова класифікація УДК є міжнародною системою класифікації творів друку й документальних матеріалів. Вона відповідає найістотнішим вимогам до класифікації: міжнародність, універсальність, мнемонічність та надає можливість відображення новітніх досягнень науки і техніки без будь-яких суттєвих змін у її структурі. Такої гнучкості не має жодна з існуючих систем класифікації. Наявність детально розробленої системи допоміжних таблиць визначників, здатність відбивати нові поняття шляхом розподілу відділів від загального до окремого також роблять систему УДК гнучкою. Це дозволяє багатоглядно розкривати зміст матеріалів шляхом комбінування індексів. УДК використовується для організації як вузькоспеціалізованих довідково-інформаційних фондів, так і багатогалузевих. Можливість єдиної систематизації інформаційних матеріалів робить систему УДК найзручнішою в процесі обміну інформацією між країнами. УДК охоплює всі галузі людських знань, її розділи органічно пов'язані між собою, і зміни одного розділу вимагають змін в інших розділах.

Переклад Еталонного англомовного варіанту УДК — це тільки початок роботи по ознайомленню з ним науковців та бібліотечних працівників. Наступним етапом має бути ґрунтовне наукове доопрацювання та редакція УДК працівниками інституцій НАН України. Паралельно працівники бібліотек мають працювати по адаптації міжнародного еталону до реалій життя нашої країни. Повне видання україномовного УДК має врахувати наслідки діяльності як науковців, так і бібліотекарів-практиків.

1. Іванов-Меженко Ю. Міжнародна десятична бібліографічна класифікація: Скорою, табл. з абетк. показником і пояснююч. текстом. — К.: Головна КН. палата, 1919.—92 с.
2. Розробка питань бібліотечно-бібліографічної класифікації // Стрішенець Н. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / НАН України. Нац. б-ка ім. В. Вернадського.— К., 1997.—С. 32—34.
3. Книжкова палата в рік свого ювілею // Вісник Книжкової палати.— 2000.— № 1— С. 6—7.
4. Петренко Н. Еталон УДК в Україні: останній етап перед випуском у світ // Вісник Книжкової палати.— 2000.— №3.—С. 10—11.
5. Удапова В. До публікації україномовних таблиць Універсальної десятичної класифікації // Вісник Книжкової палати.— 1999.— № 11—С. 13—14.
6. Універсальна десяткова класифікація: У двох КН. — КН. 1. Таблиці: Пер. з англ. / Голов. ред. М. І. Сенченко; UDC Consortium, КН. палата України.— К., 2000.— 932 с.
7. Штефан Л. П. Універсальна десяткова класифікація (УДК) в культурно-історичному контексті України // Бібліографознавство: теорія і практика: 36. наук, пр./ М-ВО культури і мистецтв України. Нац. парламент, б-ка України. КДІК.— К., 1997.— С. 138—152.

Polons'ka V. O.

**UNIVERSAL DECIMAL CLASSIFICATION:
UKRAINIAN VARIANT**

It has been decided the questions of the history and contemporary situation of adaptation in Ukraine international classification system Universal Decimal Classification (UDC).